Turvallisuuden näyttämöt muutoksessa – sota informaatiotiloissa vaatii valppautta

Panu Moilanen

Viittausohje:

Moilanen, P. (2025). Turvallisuuden näyttämöt muutoksessa – sota informaatiotiloissa vaatii valppautta. *Prologi – Viestinnän ja vuorovaikutuksen tieteellinen aikakauslehti*, *21*(1), 53–58. https://doi.org/10.33352/prlg.157134

To cite this article:

Moilanen, P. (2025). Turvallisuuden näyttämöt muutoksessa – sota informaatiotiloissa vaatii valppautta. [Changing scenery of national security – war in information spaces demands vigilance]. *Prologi – Journal of Communication and Social Interaction*, *21*(1), 53–58. https://doi.org/10.33352/prlg.157134

Prologi

– Viestinnän ja vuorovaikutuksen tieteellinen aikakauslehti

journal.fi/prologi/

ruotsiksi: Prologi – Tidskrift för Kommunikation och Social Interaktion
englanniksi: Prologi – Journal of Communication and Social Interaction

Julkaisija: Prologos ry.

Prologos

Avoin julkaisu / Open Access
ISSN 2342-3684 / verkko

Keynote

Prologi, 21(1)
53–58
https://doi.org/10.33352/prlg.157134

Turvallisuuden näyttämöt muutoksessa – sota informaatiotiloissa vaatii valppautta

Panu Moilanen
KTT, LitM
Lehtori
Informaatioteknologian tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
panu.moilanen@jyu.fi

ASIASANAT: informaatiosodankäynti, informaatiovaikuttaminen, kognitio, sodankäynti, sota, turvallisuus, vaikuttaminen

Keynote-puheenvuoro Vuorovaikutuksen tutkimuksen päivillä 12.10.2024 Jyväskylässä. Panu Moilanen (KTT, LitM) on lehtori ja tutkinto-ohjelmavastaava Jyväskylän yliopiston Turvallisuus ja strateginen analyysi -maisteriohjelmassa. Hänen opetuksensa ja tutkimuksensa teemoja ovat teknologian rooli osana nykyisten, yhä monimutkaisempien yhteiskuntien turvallisuutta, informaatiovaikuttaminen ja -sodankäynti, kyberturvallisuus ja resilienssi.

Abstrakti

Turvallisuudesta on viime vuosien aikana tullut yhä arkisempi puheenaihe. Taustalla on yhä vallitseva monikriisiaika, joka alkoi koronapandemiasta ja on jatkunut mm. Venäjän hyökkäyssodan aiheuttamalla turvallisuustilanteen murroksella, energiakriisillä, Gazan sodalla, poliittisilla kriiseillä ja Yhdysvaltain tilanteen epävakauttaneella vallanvaihdolla. Turvallisuuskäsitys on myös laajentunut huomattavasti, ja esimerkiksi Suomen näkökulmasta monet keskeiset turvallisuusuhat eivät enää olekaan uhkia reaalimaailmassa, vaan esimerkiksi informaatiotilassa.

Turvallisuus on käsite, jota käytetään yleisesti, mutta jonka määritteleminen yksiselitteisesti on vaikeaa tai jopa mahdotonta. Perinteisen prudentialistisen näkemyksen mukaan turvallisuus voidaan määritellä tilaksi, jossa tiettyjä riskejä ja uhkia ei ole tai ne ovat hallinnassa siten, että riski ei todennäköisesti toteudu. Tällainen turvallisuuden määritteleminen negaation kautta – siis siten, että turvallisuus on sitä, ettei jotain tapahdu – on tavallista Suomessakin.

Prudentialistinen turvallisuuden määrittely ja hallinta eivät kuitenkaan enää riitä. Nykyinen maailma on yhä monimutkaisempi, kytkeytyneempi ja keskinäisriippuvaisempi. Sitä kuvataan useilla eri termeillä: maailman sanotaan olevan esimerkiksi postmoderni, postnormaali tai kompleksinen. Kompleksisuus tarkoittaa, että maailma voidaan nähdä itseorganisoituvana, nonlineaarisena ja verkostomaisena järjestelmänä, jossa muutokset tapahtuvat usein kaukana tasapainotilasta. Kompleksista maailmaa voidaan kuvata myös kaoottiseksi.

Kaoottisen maailman hallitseminen ennalta laadituilla säännöillä ja toimenpiteillä ei ole mahdollista. Siksi nykyisin korostetaankin varautumista ja kriisinkestävyyden luomista ennalta. Usein käytetään termiä resilienssi, jota on kuvattu kimmoisuudeksi tai joustoelastisuudeksi. Järjestelmistä – esimerkiksi yhteisöistä tai yhteiskunnista – pyritään tekemään sellaisia, että niillä on kyky kestää erilaisia iskuja ja palautua niistä.

Turvallisuuskysymyksiä ei ole – ne luodaan

Nykyisessä turvallisuuden tutkimuksessa yksi keskeisimmistä käsitteistä on turvallistaminen. Sen ovat kehittäneet 1990-luvulla Kööpenhaminan rauhaninstituutissa työskennelleet Barry Buzan, Ole Wæver ja Jaap de Wilde. He esittivät nykyisin jo yleisesti hyväksytyn ns. laajan turvallisuuskäsityksen, jonka keskeinen käsite turvallistaminen on.

Turvallistamisteorian perusajatus on, että turvallisuus ja erilaiset turvallisuusuhat ovat sosiaalisesti rakentuneita, eivät objektiivisia tosiasioita. Turvallistamisessa on aina kyse jonkin asian äärimmäisestä politisoinnista. Turvallistaminen perustuu kieleen ja puheeseen: turvallistamisessa puheakti siirtää turvallistettavan asian normaalin keskustelun ulkopuolelle turvallisuusasiaksi. Puheakti siis muuttaa asioiden tilaa: jostain asiasta tai teemasta tehdään turvallisuuskysymys - asia, joka muodostaa jollekin kohteelle (esimerkiksi valtiolle) jopa eksistentiaalisen uhan.

Eksistentiaalisen uhan estämiseksi tai torjumiseksi pyritään oikeuttamaan poikkeuksellisten keinojen tai hätätoimenpiteiden käyttöönotto. Näitä poikkeuksellisia keinoja voivat olla esimerkiksi ihmisten perusoikeuksia rajoittavat toimet ja lainsäädännön muutokset, sotilaalliset interventiot, veronkorotukset tai yhteiskunnan voimavarojen keskittäminen tiettyyn toimintaan. Turvallistamisella luodaan aina myös turvattomuutta, ja samalla tarve turvallisuuspolitiikalle, turvallisuustoimijoille ja -rakenteille. Poliittisten tarkoitusperien saavuttamiseksi turvattomuuden tila voidaan myös synnyttää tarkoituksellisesti ja keinotekoisesti.

Laajan turvallisuuskäsityksen keskeinen ajatus on myös se, että nykyisin turvallisuus on muutakin kuin sotilaallista ja poliittista turvallisuutta. Tätä voidaan lähestyä esimerkiksi Kööpenhaminan koulukunnan mallin mukaisesti turvallisuuden sektoreina, joita ovat sotilaallisen, poliittisen, taloudellisen, yhteiskunnallisen ja ympäristöturvallisuuden sektorit. Vaihtoehtoisesti voidaan puhua esimerkiksi turvallisuu-

den, konfliktien ja vaikuttamisen näyttämöistä. Perinteinen turvallisuuden näyttämö on reaalimaailma, mutta yhä useammin huomio kohdistuu digitaaliseen maailmaan tai mieliavaruuksiin ja kognitioihin. Varsinkin nykyisissä, erilaisista informaatioteknologian sovelluksista ja palveluista käytännössä täysin riippuvaisissa yhteiskunnissa digitaalisen maailman merkitys on entisestään korostunut.

Vaikuttamista informaatioympäristöissä

Teknologinen kehitys on tehnyt viestinnästä aiempaa merkittävästi tarkempaa, tehokkaampaa ja taloudellisempaa, minkä vuoksi vaikuttaminen erilaisissa informaatioympäristöissä on nykyisin myös turvallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna tärkeää, käytännössä kriittistä. Tähän liittyy mieliavaruuksien ja kognition näyttämö. Kognitiolla tarkoitetaan kaikkia ihmisen tietojenkäsittelyn prosesseja – esimerkiksi tiedon vastaanottamista, prosessointia, muistamista ja ymmärtämistä – sekä niihin liittyviä erilaisia vasteita. Nämä vasteet voivat olla hyvin monenlaisia: emootioita, arvoja, asenteita ja mielipiteitä sekä niistä seuraavaa toimintaa.

Informaatioympäristöissä tapahtuvasta vaikuttamisesta on alettu puhua yhä enemmän viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana. Yksi merkittävä kimmoke tälle olivat Yhdysvaltain vuoden 2016 presidentinvaalit. Yleisesti katsotaan, että Donald Trumpin ensimmäinen presidenttikausi oli hyvin pitkälti tulosta sosiaalisessa mediassa toteutetuista, kohdennetuista vaikuttamisoperaatioista, joiden takana on ainakin osittain osoitettu olleen Venäjän. Kampanjoissa hyödynnettiin tarkkaa psykografista dataa, jonka avulla Hillary Clintonin vastaista viestintää kohdennettiin tarkasti vaa'ankielialueille ja -äänestäjiin.

Samoihin aikoihin keskustelu teemasta kiihtyi myös Suomessa. Meillä alettiin puhua yleisesti informaatiovaikuttamisesta, joka määriteltiin alun perin ”toiminnaksi, jossa informaatiota tuottamalla, muokkaamalla tai sen saatavuutta rajoittamalla muutetaan kohteen käsityksiä tai toimintaa informaatio- ja mielipideympäristön kautta.” Myöhemmin määritelmään on lisätty yksi sana: nykyisin informaatiovaikuttamisen kerrotaan olevan nimenomaan haitallista toimintaa.

Lähtökohtaisesti kaikki vaikuttaminen informaatiolla on informaatiovaikuttamista. Informaatiovaikuttamisen kaltaisen neutraalin kuuloisen termin käyttäminen kuvaamaan negatiivista ilmiötä, joka jokaisen suomalaisen tulisi tuntea ja tunnistaa, onkin ongelmallista. Suomen lisäksi samanlainen termi on käytössä vain Ruotsissa, jossa käytettävä termi on *informationspåverkan*. Muualla maailmassa haitallisesta tai vihamielisestä informaatiovaikuttamisesta käytetään tyypillisesti informaatiosodan ja -sodankäynnin termejä. Suomessa näiden termien käyttöä kuitenkin karsastetaan: tavoitteena saattaa olla välttää kaikin tavoin käsitystä, että Suomi valtiona olisi sodankäynnin osapuoli.

Informaatiosota ei ole suomalaisessa puheessa uusi käsite. On kiinnostavaa, että siitä puhuttiin paljon jo yli 50 vuotta sitten, 1970-luvun alussa. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian professori, myöhemmin Kokoomuksen kansanedustajaksi valittu Kullervo Rainio nimittäin kirjoitti vuonna 1970 Uuteen Suomeen artikkelin Suomessa käydystä informaatiosodasta ja julkaisi samasta aiheesta vuonna 1971 kirjan ”Informaatiosota ja vapaa ihminen”. Kirjassaan Rainio kirjoittaa muun muassa seuraavasti:

> ”Jos onnistuu pääsemään irti siitä ennakkomielikuvasta, että taistelua on vain siellä, missä kamp-

> paillaan niin sanotuin tavanomaisin asein, ja kysyy mielessään, mitkä aseet valitsisi se, joka meidän aikanamme haluaisi tuhota tai saattaa toimintakyvyttömäksi vastustajansa vähimmin omin menetyksin, hätkähtää huomatessaan, että aseet olisivat ilmeisesti niitä propagandakeinoja ja järjestelmällistä vaikutusasemien valtaamista, jonka keskellä oikeastaan joka hetki elämme."

Rainion kirjoitukset liittyivät tuohon aikaan käytyyn kiivaaseen keskusteluun siitä, kenellä journalistisessa mediassa on sananvalta ja millaista valtaa journalistinen media käyttää. Keskustelussa puhuttiin paljon erityisesti Yleisradiosta, jonka pääjohtajana vuosina 1965–1969 toiminut Eino S. Repo oli siirtynyt radiojohtajaksi. Revon johtajakauden aikana Yleisradion ohjelmistossa nuorten toimittajien yhteiskuntakriittiset ohjelmat olivat saaneet merkittävästi lisää lähetysaikaa. Tämä oli johtanut syytöksiin Yleisradion politisoitumisesta ja tuonut sille pilkkanimen "Reporadio". Tälläkin hetkellä käytävä keskustelu Yleisradion sisällöistä ei ole siis mikään uusi ilmiö.

Nykyisin puhutaan myös informaatiohäiriöistä. Ne liittyvät erilaisiin haitallisiin informaatioihin: mis-, dis-, ja malinformaatioon sekä niiden luomiseen, tuottamiseen ja jakeluun, joissa osallisia ovat toimija, viesti ja tulkitsija. Informaatio- ja vaikuttamisoperaatiot taas ovat valtiollisten ja ei-valtiollisten toimijoiden toteuttamia toimenpiteitä koti- tai ulkomaisen poliittisten mielipiteiden muokkaamiseksi strategisten tai geopoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

Vihamielistä vaikuttamista ja sodankäyntiä

Miten sitten voidaan tunnistaa ei-hyväksyttävä tai jopa vihamielinen informaatiovaikuttaminen? Lundin yliopiston tutkijaryhmä on vuonna 2018 kehittänyt Ruotsin turvallisuusviraston (MSB) toimeksiannosta mallin, jolla informaatiovaikuttavuuden hyväksyttävyyttä voidaan arvioida. Malli on jatkumo hyväksyttävästä, avoimesta keskustelusta ei-hyväksyttävän informaatiovaikuttamisen kautta laittomaan informaatiovaikuttamiseen. Malli tunnetaan sen komponenttien mukaan yleisesti DIDI-mallina. Mallin komponentteja ovat harhauttaminen (deception), aikomukset (intentions), häiritsevyys (disruption) ja sekaantuminen (interference).

Hyväksyttävä informaatiovaikuttaminen on aina läpinäkyvää: sen lähde, kohde ja tavoitteet ovat tiedossa. Se on myös rakentavaa, eikä sen tavoitteena ole vahingoittaa ketään. Hyväksyttävä vaikuttaminen ei myöskään häiritse kohtuuttomasti yhteiskunnan toimintaa: se ei luo esimerkiksi haitallisia vastakkainasetteluja ja polarisaatiota. Ehkä keskeisintä on se, että hyväksyttävässä informaatiovaikuttamisessa vaikuttajalla on oma legitiimi intressi asiassa, johon vaikutetaan. Vieraalla valtiolla ei esimerkiksi ole legitiimiä syytä vaikuttaa toisen suvereenin valtion vaaleihin, vaan tällainen vaikuttaminen on aina ei-hyväksyttävää vaalihäirintää.

Mistä sitten on kyse informaatiosodassa tai informaatiosodankäynnissä? Ensinnäkin on todettava, ettei itsenäistä informaatiosotaa ole olemassa, vaan informaatiosodankäynti liittyy aina johonkin laajempaan meneillään olevaan konfliktiin. Informaatiosodankäynti onkin jonkin konfliktissa osapuolena olevan toimijan toimenpiteitä oman menestyksensä edistämiseksi. Informaatiosodankäynti haastaa monessa suhteessa länsimaissa varsinkin aiemmin vallalla olleen dikotomisen sotakäsityksen: tyypillisesti operaatiot informaatiotilassa aloitetaan jo pal-

jon ennen kuin konflikti tulee näkyväksi ja vihollisuudet puhkeavat reaalimaailmassa.

Sodankäynti informaatiotilassa on keskeisessä osassa esimerkiksi venäläisessä sotatieteellisessä ajattelussa. Sen mukaan informaatiotilassa toteutetaan informaatioteknisiä ja informaatiopsykologisia operaatioita. Informaatioteknisistä operaatioista puhutaan länsimaissa yleensä kyberoperaatioina, ja informaatiopsykologiset operaatiot taas ovat sellaista sodankäyntiä, josta lännessä puhutaan informaatiosodankäyntinä.

Uusimmassa venäläisessä sotatieteellisessä tutkimuksessa (esim. Smolovy, 2022) informaatiopsykologinen sodankäynti esitetään usein kahdessa ulottuvuudessa tapahtuvana sodankäyntinä. Sosiaalis-kulttuurisen sodankäynnin kohteena ovat vastustajan kansallinen identiteetti ja narratiivi, joita pyritään haurastuttamaan kansallisen koheesion vähentämiseksi. Mentaalisessa sodankäynnissä vaikuttamisen kohteena taas ovat ihmisen mieli ja ajattelu, siis kognitio. Tämän ulottuvuuden hyödyntämisen kuvataan usein sijoittuvan nykyiseen ”totuudenjälkeiseen maailmaan”, jossa julkista mielipidettä sekä yksilöiden tunteita ja alitajuntaa pyritään aktiivisesti ja jatkuvasti manipuloimaan.

Kognitio on noussut keskeiseksi puheenaiheeksi myös länsimaissa Naton käynnistettyä työn kognitiivisen sodankäynnin konseptin laatimiseksi. Kognitiivisen sodankäynnin tavoitteena on vaikuttaa vastustajan kognitiivisiin prosesseihin ja muuttaa siten kohteen havaintoja ja kokemuksia todellisuudesta. Tässä käytetään tyypillisesti hyväksi yksilöiden ajattelulle tyypillisiä kognitiivisia vinoumia. Ne ovat kognitiivisten prosessien piirteitä, jotka altistavat virhearvioinneille.

Usein valitsemme ja tulkitsemme informaatiota niin, että se tukee aiempia näkemyksiämme. Tätä kutsutaan vahvistusvinoumaksi. Ankkurointivinouma taas tarkoittaa sitä, että nojaudumme liian vahvasti johonkin tiettyyn informaatioon – useimmiten siihen, jonka olemme saaneet ensimmäisenä. Saatavuusvinouma taas liittyy siihen, että arvioimme asioiden ja tapahtumien todennäköisyyksiä sen mukaan, kuinka meille tulee mieleen niihin liittyviä esimerkkejä. Se voi johtaa virheellisiin käsityksiin jonkin asian yleisyydestä tai merkittävyydestä. Mediassa tietyt asiat taas voivat korostua niin, että pidämme niitä tärkeämpinä kuin mitä ne todellisuudessa ovatkaan.

Vihamielisessä informaatiovaikuttamisessa voidaan käyttää hyväksi myös erilaisia mediajärjestelmän haavoittuvuuksia. Yksilöt voivat joissain tilanteissa muodostaa hyvinkin tiiviitä, lähes hermeettisiä sosiaalisia tai informaatiokuplia, jotka ääritilanteissa voivat kehittyä jopa eräänlaisiksi monologisiksi uskomusjärjestelmiksi, joissa vaikkapa disinformaatio ja salaliittoteoriat leviävät helposti. Myös mediakentän ja yksilöiden mediakäytön pirstaloituminen sekä todellisuuksien medioituminen voidaan tietyssä mielessä nähdä haavoittuvuuksina. Esimerkiksi Suomessa journalistisen median asema on heikentynyt, ja erilaiset sosiaalisen median palvelut ovat tärkein uutis- ja muun tiedon lähde jo suurelle osalla suomalaisista.

Suomen informaatiopuolustus on ratkaistava

Informaatioympäristöissä tapahtuvaan vihamieliseen vaikuttamiseen pitää varautua ja siltä pitää pystyä puolustautumaan. Ruotsissa tällaista varautumista ja puolustussuunnittelua on tehty jo vuosikymmeniä: vuonna 1953 julkaistussa ns. Mossbergin komitean selvityksessä

määriteltiin erityinen psykologinen puolustus, josta nykyisin vastaa oma psykologisen puolustuksen viranomainen.

Suomessa vastaava informaatiopuolustuksen termi esiintyi ensimmäisen kerran vasta vuonna 2021 julkaistussa puolustusselonteossa. Siinä informaatiopuolustus määriteltiin hyvin suppeasti siten, että se rajattiin vain ”maanpuolustuksen toimintojen suojaamiseksi ulkoa ohjatun ja muun vahingoittamistarkoituksessa tehdyn viestinnän vaikutuksilta”.

Nykyisen Orpon hallituksen ohjelmassa on yhden lauseen kirjaus siitä, että hallitus ”vahvistaa ja huomioi informaatiopuolustuksen osana uudistettavaa kyberturvallisuusstrategiaa”. Uudistettu kyberturvallisuusstrategia ei kuitenkaan sisällä mitään konkreettista informaatiopuolustuksesta, ja informaatiopuolustuksen järjestäminen Suomessa onkin tällä hetkellä vielä täysin avoinna. Mediatietojen mukaan tämän taustalla olisi se, että toinen nykyisistä päähallituspuolueista olisi jo hallitusneuvotteluissa vastustanut panostamista informaatiopuolustukseen, ja myöhemminkin se olisi jatkanut vastustustaan peläten informaatiopuolustuksen mahdollistavan muun muassa puuttumisen puolueiden viestintään.

Informaatiopuolustuksen järjestämisellä on nyt jo kiire. Siitä pitää alkaa keskustella, ja sen varmistaminen on konkreettisesti ratkaistava mahdollisimman pian. Ratkaisuja etsittäessä informaatiopuolustus on ymmärrettävä puolustusselonteon kirjausta huomattavasti laajemmin: informaatiosodankäynnin kohteena on aina koko yhteiskunta, joten myös informaatiopuolustuksen toimenpiteiden tulee suojata koko yhteiskuntaa. Sen perustana tulee olla ajantasainen, yksityiskohtainen ja jaettu informaatioympäristön tilannekuva. Informaatiopuolustukselle tai -turvallisuudelle pitää nimetä myös kansallinen vastuutoimija.

Yksi mahdollisuus on luoda katse reilun vuosikymmenen taakse, jolloin vahvistettiin Suomen kyberturvallisuutta ja perustettiin muun muassa Kyberturvallisuuskeskus. Esimerkkiä voitaisiin varmasti ottaa myös siitä, että kyberturvallisuuden varmistaminen perustuu ennen kaikkea resilienssin ja osaamisen kehittämiseen.

Informaatiopuolustustakin kannattaa alkaa rakentaa ennen kaikkea yksilölähtöisesti. Yksilön tietoja ja taitoja vahvistamalla voidaan lisätä vastustuskykyä informaatioympäristössä tapahtuvalle, kognitioon kohdistuvalle vaikuttamiselle. Tällöin voidaan puhua myös kognitiivisesta turvallisuudesta. Kognitiivisen turvallisuuden vahvistaminen onkin informaatiopuolustuksen ehkä keskeisin osa.

Kirjallisuus

Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner.

Pamment, J., Nothhaft, H., Agardh-Twetman, H. & Fjällhed A. (2018). *Countering Information Influence Activities – The State of the Art*. Lund university.

Rainio, K. (1971). *Informaatiosota ja vapaa ihminen: Ajankohtaisia tarkasteluja*. WSOY.

Smolovy, A.V. (2022). Военные конфликты будущего: современный взгляд. *Вестник Академии Военных Наук, 3*(80), 80–87.

TITLE AND KEYWORDS IN ENGLISH:

Changing scenery of national security – war in information spaces demands vigilance

KEYWORDS: cognition, influencing, information operations, information warfare, security, warfare, war